

Ekosystém:

- **biotické složky**
  - **abiotické složky**
  - *abiotické faktory*
- **nutné vzájemné zpětné vazby**

Biotické složky ŽP

Živé organismy (**biosystémy**) - **specifické vlastnosti:**

- aktivní vztah k okolí - **metabolismus**
- schopnost komunikace s prostředím = základ **adaptace**
- ***vzájemné rozpoznávání***
- stálost vnitřního prostředí
- časově omezená existence
- evoluční historie
- specifické chemické složení

Primární biotické materiály – organismy z nich složeny:

1. proteiny
2. lipidy
fosfolipidy
3. sacharidy
glykogen, škrob
celuloza, chitin
riboza a deoxyriboza
4. nukleové kyseliny

Hierarchie živé přírody

biosféra

= veškerá biotika i abiotika

biotická jednotka:

1. **biocenosa** - soubory populací
potravní (trofické) a chorologické vazby
fytocenoza
zoocenoza
mikrocenoza

biogeocenoza (= ekosystém)

globální biocenoza   x biosféra

2. **populace**
3. **organismus (jedinec)**
4. **tkáň, orgány**
5. **buňka**
6. **organela**
7. **biopolymery**
8. **stavební jednotky biomakromolekul**
9. **základní prekursor**

Charakter organizace živé struktury

biologický objekt - vysoce organizovaný komplexní systém

specifičnost vzájemného rozpoznávání molekul – umožněna:

- vhodnou strukturou
- specifickým způsobem vazby
  - a) H-vazby
  - b) elektrostatické interakce
  - c) disperzní síly
  - d) hydrofobní interakce
  - e) $\pi - \pi$ – interakce

Další „ekologické“ termíny:

ekologická amplituda – oblast existence biotické jednotky

- stenovalentní populace
- euryvalentní populace

biotop = ekotop – místo, kde organismus žije

ekologická nika – celkový soubor podmínek, který vyhovuje existenci daného organismu

Chemické složení živých systémů (organismů):

anorganika:

- voda** - základní prostředí pro dění v buňce
- vysoce reaktivní
  - symetrická molekula x polarita vazby
  - zvláštní vlastnosti
  - tepelná kapacita
  - konstantní prostředí

CO₂

NH₃

oxidy dusíku

jednoduché sloučeniny vzniklé z prvků vyskytujících se v biosféře

stopové prvky

organika:

biomolekuly

20 AK

5 monosacharidů

HAc a 6 vyšších mastných kyselin

glycerol

2 purinové a 3 pyrimidinové báze

nikotinamid

Metabolismus

df - souhrn biochemických přeměn v organismu
- komplexní výměna látek a E mezi jedincem a
okolím = **intermediální metabolismus**
metabolismus populace

2 větve metabolismu:

1. **anabolismus** = asimilace
2. **katabolismus** = disimilace

rozklady

- **a) aerobioza**
- **b) anaerobioza**
- **c) fermentace** - kvašení

Abiotické složky prostředí

1. **energie slunečního záření**
2. **atmosféra**
3. **hydrosféra**
4. **pedosféra**

Dělení abiotického prostředí:

1. **klima** = E + atmosféra
bioklima
2. **substrát** = hydrosféra a pedosféra
zemský substrát

SLUNCE – záření

$m(\text{Slunce})/m(\text{Země}) = 333\ 000$

struktura Slunce – teplota: střed = $15 \cdot 10^6 \text{ }^\circ\text{C}$;
okraj = $5 \cdot 10^3 \text{ }^\circ\text{C}$

- průměr = 696 000 km

hlavní radiační zdroj E = jaderná reakce:

solární kst. = E na 1 m^2 atmosféry za jednotku času
= $1,38 \text{ kJ.m}^{-2} \text{ s}^{-1}$

spektrální složení slunečního záření = 290 nm – 5000 nm

teplota prostředí 5 – 30°C

albedo = kvantum odraženého záření / kvantum dopadlého záření na Zemi

ATMOSFÉRA

umělé dělení: a) podle výšky nad Zemí – **homosféra** –
- **heterosféra**

b) podle změny T s nadmořskou výškou

1. troposféra

mezivrstva = **tropopauza**

2. stratosféra

- **ozonosféra**

3. mezosféra

4. termosféra

Troposféra

složení: N – 78%, O – 21%, CO₂ – 0,03%, Ar (+ další vzácné plyny) – 0,93%, H₂O (g) 0,5 – 5,0%

- velká hustota
- vlhkost vzduchu
- ovzduší působí na organismy

O₂:

vývoj atmosféry

- bez kyslíku
- fotosyntéza - vznik O₂

spotřeba kyslíku _

CO₂:

- vliv na teplotu zemského povrchu
- fotosyntéza
- aerobní rozklady biomasy, dýchání

zdroje: a) **přírodní**

b) **antropogenní**

fixace CO₂

H₂O - pára:

vliv na tepelné poměry na Zemi
reakce v atmosféře

H₂O ve všech skupenstvích

N₂:

stabilita

rozklad: a) elektrický výboj

b) bakterie – enzym **nitrogenáza**

O₃:

a) troposferický = neúčinný

b) stratosferický = účinný

klasická teorie vzniku ozónu (podle Chapmana):

1) fotodisociace ($\lambda < 242,4 \text{ nm}$): $\text{O}_2 + h\nu \rightarrow \text{O} + \text{O}$

2) $\text{O}_2 + \text{O} + \text{M} \rightarrow \text{O}_3 + \text{M}$

- fotodisociace $\text{O}_3 + \text{VIS}$ a IČ záření

úprava Chapmanovy teorie (po r. 1950):

$\text{M} + \text{O}_3 \rightarrow \text{O}_2 + \text{OM}$

$\text{OM} + \text{O} \rightarrow \text{O}_2 + \text{M}$

$\text{O}_3 + \text{O} \rightarrow \text{O}_2 + \text{O}_2$

katalyzátor (M) - NO, H, OH, Cl, Br, radikály HO_x, NO₂, ClO_x
a BrO_x

stratosférický ozón = přirozený filtr

-

Porušování ozónové vrstvy:

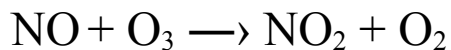
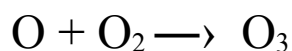
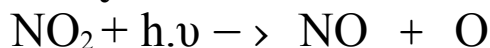
freony

$\text{CF}_2\text{Cl}_2 + h\nu \rightarrow \text{CF}_2\text{Cl}\cdot + \text{Cl}\cdot$

$\text{Cl}\cdot + \text{O}_3 \rightarrow \text{ClO}\cdot + \text{O}_2$, $\text{O}_2 \rightarrow \text{O} + \text{O}$

$\text{ClO}\cdot + \text{O} \rightarrow \text{Cl} + \text{O}_2$

oxidy N:

NO - „No life without NO.“

pojmy:

- atmosferický tlak
- pokles tlaku vzduchu s nadmořskou výškou

Znečištění ovzduší:

- lokální
- regionální
- globální

emise

imise

nejvyšší přípustné koncentrace (NPK)

- krátkodobé = za 30 min
- za 24 hod – max. (K_{max}) a průměrné (K_{d}) hodnoty
- za rok

hlavní polutanty v ovzduší:

oxidy SO_x

oxidy NO_x

uhlíkaté sloučeniny

VOC = těkavé org. sloučeniny

PAH = polyaromatické uhlovodíky

benzo[a]pyren

=> chinony a nitroderiváty

NPAH = nitrované polyaromatické uhlovodíky

- metabolismus: nitroreduktázy => tvorba methemoglobinu

prachové částice

O₃

sloučeniny F

fenoly, formaldehyd

Analýza ovzduší:

1. odběr vzorku

- sorpce na tuhých sorbentech
- superkritická fluidní extrakce

2. prekoncentrace

3. vlastní analýza

biomonitoring = bioindikátory

- reprodukce, nárůst biomasy

- organismy - výskyt ve složce ekosystému přirozeně

- testovací organismy používané v ČR:

- ryby
- dafnie
- řasy
- semena kulturních rostlin

HYDROSFÉRA

= 70% povrchu

1,4 miliardy km³

sladká voda

slaná voda

brakitské vody

funkce vody:

- rozpouštědlo
- transportní medium
- reakce
- paralyzace toxicity
- přirozené životní prostředí

*vědy: hydrologie – oceánografie
- limnologie*

vlastnosti vody:

- rozpouštědlo
- dielektrická konstanta
- tepelná kapacita
- povrchové napětí
- hustota
- možná fotosyntéza

salinita:

sladká voda	0,04 – 5 g solí / l vody
brakitská voda	5 – 30 g / l
slaná voda	35 g / l
Mrtvé moře	2000 g / l
Velké solné jezero (Utah) dtto	

Jak se organismy vyrovnávají s koncentrací solí ve vodě?

Organismy v moři:

- izotonické
- hypotonické

Organismy ve sladké vodě:

- hypertonické

pH vody:

dešťová	5,7
kyselá dešť	2
mořská	8,1-8,3
sladká – rašelinná	3
vysoký obsah Ca	10,0
mnoho organismů	vysoké

pufrční kapacita Ca^{2+} , Mg^{2+}

okyselování vod => rozpouštění kovů

obsah organických látek ve vodě:

- organický detritus
- anorganický detritus

povrchové napětí vody:

zvýšená soudržnost molekul vody na povrchu

hydrostatický tlak:

- na 10 m hloubky roste o 1 kp

průnik světla do vody:

průzračná voda x rašelinné vody

- radiace => molekulární teplo

- kratší vlnová délka => hlouběji
=> vrstvení organismů ve vodách –
eurofotické, stenofotické a afotické
- fotosyntéza
- **kompensační bod**

teplota vody:

- fce složení vody, reliéfu dna, klimatu
živočichové - **eurotermní x stenotermní**
- **tepelný režim celé atmosféry**

plyny ve vodě:

O₂ – ze vzduchu

- z asimilace
- závislost na T_{vody}

CO₂ – více rozpustný ve vodě než kyslík

- teplotní závislost
- regulace CO₂ – Ca²⁺, Mg²⁺

H₂S, CH₄ – toxické

- vznik rozkladnými procesy

voda v tělech organismů:

funkce – stavební

- disperzní

nejvíce **vody** - v živých pletivech (tkáně)

příjem vody: celým povrchem těla

kořeny

živočichové – 1) s potravou, 2) absorpcí
pokožkou, 3) metabolicky

výdej vody: celým tělem

póry
výdech, moč a výkaly

způsoby ochrany před ztrátou vody:

morfologické adaptace
fyziologické adaptace
ethologická adaptace

Zdroje znečištění vod:

A) povrchové vody: primární zdroje znečištění:

- 1) inertní materiály
- 2) organické látky
- 3) anorganické látky – těžké kovy
– PO_4^{-3} , NO_3^- => eutrofizace
- 4) různé mikroorganismy
- 5) tepelné
- 6) radioaktivní

sekundární zdroje znečištění = eutrofizace

eutrofizace = rozšíření výživy

– *přírodní procesy => zvýšení obsahu nutričních prvků*

- *antropogenní zásahy => zamoření živinami*

- *rozšíření řas, sinic, rozsivek, i vyšších rostlin*

následky: nárůst biomasy

úbytek kyslíku

produkce toxických látek

AA) splaškové vody z domácností

- čišění = aktivační nádrže

AAA) odpadní vody – z průmyslových výrob

B) podzemní vody: průsaky agrochemikálií, odpadů, ropné produkty, doprava, průmysl

analýza vod:

běžné analýzy = CHSK, BSK, stanovení pH vody

spekrální metody

separační metody - detekce spektrofotometrická,

elektrochemická nebo MS

způsob odběru vzorku a předúpravy

PEDOSFÉRA

= abiotika, biotika, půdní voda a půdní vzduch a živé organismy

- půda = vrchní vrstva litosféry

složení = polyfunkční otevřený systém

- **neživá složka**

- **živá složka**: edafon + mikroorganismy

ANORGANICKÉ LÁTKY V PŮDĚ:

Vznik: 1) erozí

2) sedimentací

3) transportem

zvětrávání – mechanické

- chemické

Složení:

prvky:

50% kyslík

27% křemík

8% hliník

5% železo

alkalické kovy a kovy alkalických zemin

minerály:

obsahují 75% - kyslík + křemík (SiO_2)

hlinitokřemičitany

oxidy – Fe, (Mn, Ti)

vápenec (uhličitany)

jíly = silný katex

ORGANICKÉ LÁTKY V PŮDĚ:

- 1) z odumřelých organismů
- 2) odpadní produkty živých organismů
humus – rychlý metabolismus,
biogenní prvky z organiky do anorganiky =
mineralizace

humifikace = transformace biomasy – rozklad zoo- i fyto-
cenózy

- 1) stonožky, mlži, plži => směs anorg. a org. látek = drt' = moder
- 2) houby, bakterie, sinice, řasy, plísňe => měl
- 3) žížaly – **chemické komplexy** => jemný humus = mul
- 4) mravenci, termiti – promíchání anorg. materiálu se zpracovaným organickým = **humus**
- transformace rostlinné biomasy - pokles obsahu C
=> obohacení N
- koprogenní humus
- mykogenní humus
- konečné produkty humifikace = **CO₂, NH₃**

význam humusu:

- 1) zdroj potravy a energie pro malé heterotrofní mikroorganismy => **biologická aktivita půdy**
- 2) podporuje tvorbu oxidu uhličitého a vody
- 3) podmiňuje **koloběh prvků**
- 4) ovlivňuje **pH** půdy
- 5) brání erozi a zvětrávání
- 6) **tepelný izolátor**
- 7) ovlivňuje **vodní poměry v půdě**
- 8) rozhoduje o tvorbě půdní struktury

rozklad rostlinné biomasy: - hydrolyticky za spolupůsobení mikroorganismů

půdní profil – rozvrstvení pedosféry do hloubky = **půdní horizonty** – A, B, C

A – svrchní horizont – nejvíce živočichů, nejsložitější, tvorba humusu

B – střední metamorfovaný horizont – hlavně anorganika

C – spodní substrátový horizont – hornina

světlo a teplota v půdě:

- malý průnik
- malá tepelná vodivost

půda = trojfázový systém
půda

vzduch:

~ 35% objemu půdy

- více CO₂
- méně O₂
- sulfan a NH₃

voda:

- podle velikosti pórů v půdě:

a) **gravitační voda**

- v pórech 50-10 μm

b) **kapilární voda** – nejdůležitější pro rostliny

- v pórech 10 – 0,2 μm

c) **adsorpční voda**

d) **chemicky vázaná voda**

e) **podzemní (spodní) voda**

mokrá (přemokřelá) půda: - **kyslíkový deficit, redukční vlastnosti**

pH půd:

- poměr CaO : SiO₂

rozdělení:

1) **kyselé** – CaO ~ 1%, SiO₂ > 65%

- **pH menší než 6,7**

2) **neutrální** – **6,8 < pH < 7,2**, CaO ~ 5%, SiO₂ = 50-60%

3) **alkalické** – **pH > 7,2**, CaO ~ 10%, SiO₂ < 50%

extrémní půdy – rašeliniště (i pH < 3) a slaniska (pH > 8,5)

vliv biocenózy na abiotické prostředí => procesy:

a) vyluhování

b) podzolizace

znečištění půdy:

kontaminanty:

◆ **anorganické** – těžké kovy

◆ **radioaktivní** – indikuje se na ²³⁹Pu

◆ **organické**

analýza půd:

1) **vzorkování** - heterogenní matrice

2) **homogenizace**

3) **zjištění sušiny**

4) ***odstranění systematické chyby celého postupu***

5) **prekoncentrace + přečištění vzorku**

– extrakce tuhého vzorku rozpouštědlem

- extrakce kapalinou v nadkritickém stavu

6) **vlastní analýza:**

- anorganické polutanty – chelatometrie, AAS
- organické polutanty – separace = GC, HPLC, CE
- radioaktivní – měření α -záření

ZNEČIŠTĚNÍ ŽP POLUTANTY; AGROCHEMILÁLIE

proces biotransformace:

- 1) adsorpce do organismu
- 2) distribuce
- 3) metabolismus
- 4) vyloučení z organismu

přechod polutantů do organismů (buněk):

pasivní přenos

filtrace

aktivní transport

působení více polutantů současně => **synergenický**
nebo **inhibiční** efekt

=> **antagonistická interakce - kompetitivní**
antagonismus

polutanty v ŽP:

kovy

ropa

rozpouštědla

pesticidy, hnojiva

detergenty, aditiva

halogenované aromatické uhlovodíky

radikály

zvířecí a rostlinné toxiny

xenobiotika = cizí pro živé organismy

kovy:

- kladný vliv = stopové prvky
- negativní vliv = **těžké kovy**
- **nejstarší známé toxiny**
- **jediný zdroj = přírodní**
- **do ŽP** - pevná paliva, chem. průmysl, papírenský průmysl, elektronika, barvířský průmysl, výfukové plyny, agrochemikálie , **potraviny a jejich aditiva** + bioakumulace v potravním řetězci
- **výskyt** ovlivňuje prostředí
- **problém** = odstranění těžkých kovů z vod přírodními procesy
- v půdách: vymýváním z litografického podloží, vulkanickou činností, antropogenní aktivita
- **do rostlin** - aktivním transportem proti koncentračnímu gradientu

- **využití** preparátů s těžkými kovy: pesticidy

- **faktory ovlivňující toxicitu kovů:** = abiotické faktory
  - 1) **teplota**
  - 2) **světlo** – cytochrom P₄₅₀
  - 3) **pH**
  - 4) **směsi kovů**
  - 5) velikost částic, na které jsou kovy sorbovány

degradace a chemická transformace polutantů v ŽP

degradační reakce – katalyzovány ionty kovů i enzymy

- hydrolýza
- oxidace
- redukce
- fotolytická reakce

ropa:

- přirozený zdroj => vytvoření přirozených ekosystémů
x zásah člověka

toxicita látek v ropě:

lehké (méně než 12 C-atomů) – akutní toxicita

střední (12-20 C)

těžké (více než 20 C) - chronická toxicita

likvidace negativního vlivu ropy v ŽP:

- 1) fyzikální metody - odsávání, spalování
- 2) chemické metody – dispergace do micel
- 3) mikroorganismy

rozpouštědla:

- často lipofilní
- lipofilita je toxikologicky významný parametr -

rozdělovací koeficient

- často těkavá
- **nervové toxiny**

hnojiva:

- 1) **biogenní prvky** – např. C, H, O, N, P, K
- 2) **stopové prvky** – např. B, Mn, I

přehled hnojiv:

podle původu

- přírodní - statková
- přírodní - minerální
- průmyslová – minerální soli, poměr prvků

podle účinku

- přímá - jednoduchá nebo kombinovaná
- nepřímá – upravují půdní reakce

problém: znečištění ŽP, průsaky do vod

pesticidy:

historie: - r. 1962 - kniha **Silent Spring**

- navrženy pro ničení škůdců všeho druhu

- známé – středověké Řecko, Čína – anorganické sloučeniny

x DDT – první vysoce účinný chemický insekticid

- velká lipofilita a chemická stabilita

= nejdůležitější **průmyslové jedy** = biologicky aktivní látky

dělení pesticidů:

podle biologické účinnosti

- ◆ **zoocidy**
- ◆ **fungicidy**
- ◆ **herbicidy**

dělení zoocidů:

- a) **insekticidy** – proti hmyzu
- b) **rodenticidy** – k hubení hlodavců
- c) **nematocidy** – k hubení červů v půdě
- d) **moluskocidy** – k hubení měkkýšů
- e) **akaracidy** – proti roztočům
- f) **baktericidy** – ničení bakterií

problémy v souvislosti s aplikací pesticidů:

- a) toxicita pro teplokrevné živočichy
- b) obtížné odbourávání
- c) biologická přizpůsobivost a rezistence škůdců
- d) rezidua perzistentních pesticidů v orgánech

jiné dělení podle konkrétních skupin sloučenin

- 1) **organochlorové deriváty** = insekticidy
  - stabilní, lipofilní
    - **DDT** - ve válce proti malárii a žluté zimnici !, po válce zemědělství
    - neurotoxické
    - chlorované cyklodieny
- 2) **organofosfáty a karbamáty** = insekticidy
  - méně stabilní
  - založeny na technologii výroby nervových plynů
  - neurotoxické
  - méně lipofilní

3) pyrethroidy

- nejsou persistentní, detoxikovány enzymy

4) biologické insekticidy

- selektivní toxicita

- **problém** organochlorových insekticidů =>

bioakumulace

- další kontaminace: spodní voda, příroda,

mikroorganismy

hlavní odbourávací reakce:

dehalogenace

dealkylace

hydrolyza esterů a amidů

oxidace cyklu

řešení problematiky aplikace pesticidů:

pesticidy druhé a vyšších generací => malá toxicita, vysoce specifický účinek, snadná odbouratelnost, neškodné produkty degradace

halogenované aromatické sloučeniny:

chlorované deriváty od bifenyly, dibenzofuranu, dibenzodioxinu

PCB = polychlorované bifenyly

- na bifenylovém jádře 1-10 atomů chloru => 209 kongenerů
- nižší = kapaliny, vyšší = tuhé látky
- syntetizované
- značná produkce od r.1930
- v 70. a 80. letech 20. st. omezeno
- účinky na organismus - ovlivnění biosyntézy hemu a cytochromu P 450, aj.
- použití: dielektrické kapaliny do transformátorů, hydraulické kapaliny, izolátory, protivzňetlivé látky
- vlastnosti: nízká tenze par, vysoká dielektrická konstanta, malá rozpustnost ve vodě, ohnivzdornost, inertnost, velký elektrický odpor, velká hustota, dobře rozpustné v organických olejích a tucích, **velmi rezistentní**
- s rostoucí substitucí => zvýrazněny vlastnosti
- obtížná degradace – 1) spalování při ~1300°C
2) využití mikroorganismů

bakteriální degradace:

- monochlorbifenyly - významný enzym - **bifenyl-2,3-dioxygenáza**

vztahy mezi strukturou kongenerů a jejich biodegradabilitou:

- 1) klesá se stupněm chlorace
- 2) více rezistentní kongenery se 2 Cl v polohách ortho
- 3) snáze kongenery s 1 nesubstituovaným kruhem
- 4) tetra- a penta-Cl deriváty snadněji, je-li jeden z kruhů substituován v polohách 2 a 3
- 5) začátek degradační oxidace na méně substituovaném kruhu

- anaerobní bakterie

- aerobní bakterie

detergenty:

- po 2.světové válce - prudký rozvoj

složení:

- základní složka detergentů = **tenzid**

- komplexotvorné činidlo, bělidlo, optický zesilovač, inhibitor šednutí, stabilizátor, regulátor pěny, aj.

- **tenzid** = **hydrofóbní řetězec + hydrofilní skupina, micely**

dělení tenzidů:

- **ionogenní**

kationogenní

anionogenní

amfolytické

- **neionogenní**

další dělení:

podle hydrofobní složky

podle hodnoty hydrofilně-lipofilní rovnováhy (HLB)

podle biodegradability

měkké tenzidy

odbouratelné tenzidy

tvrdé tenzidy

ekologické aspekty použití detergentů

biodegradace:

- primární biodegradabilita
- totální odbourávání

radiace, radikály

- ionizující záření z kosmu
- podle E => neionizující a ionizující záření
- 3 komponenty záření:
  - 1) kosmické
  - 2) zemní
  - 3) přírodní radionuklidy
- rozpadové řady: uranová, thoriová a aktinová
- charakterizace radionuklidů – **biologický poločas**
- umělé zvyšování radiace
- skladování nebezpečných odpadů
- vlivy radiace: cytoplasmatické

Rn - U => Ra => Rn

Toxiny

toxikón (řec.) = jed, *Paracelsus*, 16. století

- vlastnosti: **fyzikální**
chemické
biologické – účinky:
  - *žádoucí*
  - *nežádoucí*

přírodní jedy:

toxiny zvířat a rostlin

mikrobní toxiny

rostlinné toxiny - **CN⁻**,

- houby !

- **mykotoxiny**

= **aflatoxiny a ochratoxiny**

aflatoxiny – *Aspergillus flavus*

- na kontaminovaných potravinách

- akutní otravy

– karcinogenní, mutagenní, teratogenní

- velmi stabilní

ochratoxiny – *Aspergillus ochraceus*

- kontaminují obilniny

- teratogenní

rostlinné toxiny - méně jedovaté než mikrobiální
živočišné toxiny – polypeptidy, enzymy

cizorodé látky v potravinách:

kontaminanty – přírodní toxiny

- pesticidy
- průmyslové jedy

aditiva

sekundární cizorodé látky

muta(karcino)geny v potravinách

- nitrososloučeniny
- heterocyklické aminy
- polycyklické aromatické uhlovodíky
- monocyklické aromatické uhlovodíky
- polychlorované aromatické uhlovodíky a organochlorové pesticidy
- ftaláty

xenobiotika

zdroje xenobiotik:

- a) primární = chemický průmysl
- b) sekundární = lidská činnost

působení xenobiotik:

- ovlivněno rozpustností, reaktivitou
- **receptor**

účinek xenobiotik: *z toxikologie*

- 1) **přímý**
- 2) **biochemický**
- 3) **imunologický**
- 4) **mutagenní**
- 5) **teratogenní**
- 6) **karcinogenní**

Detoxikace xenobiotik v organismu:

1.fáze:

- ➡ **zvýšení rozpustnosti**
- **enzymy**

2.fáze:

- **konjugační reakce**

P-glykoproteiny
toxikokinetika

Radikály a reaktivní sloučeniny kyslíku v živých organismech

předmět studia = lékařství, biochemie

„volnoradikálové“ choroby

proces stárnutí

vliv ŽP

i v normálním organismu

radikál

volný radikál – $\text{CCl}_3\cdot$, $\text{RS}\cdot$, $\text{O}_2\cdot^-$, $\text{OH}\cdot$, $\text{RO}\cdot$, $\text{ROO}\cdot$, NO

reaktivní sloučeniny kyslíku – H_2O_2 , HOCl , O_3 , $^1\text{O}_2$

tvorba volných radikálů

$\text{OH}\cdot$ - nejreaktivnější radikál

antioxidanty a opravné systémy v organismu:

antioxidanty – zpomalují, blokují oxidaci substrátu

- enzymy – superoxidismutasa, katalasa
- bilirubin, α -tokoferol, vitamin C

opravné systémy – eliminace oxidovaných bílkovin

- odstranění poškozených úseků nukleových kyselin, oprava mastných kyselin

stresové faktory, **oxidativní stres**

antioxidační mechanismy – antioxidanty

- enzymy

BIOGEOCHEMICKÉ CYKLY

geochemické cykly

biogeochemické cykly

- hlavní cykly biogenních prvků **C, H, O, N, S, P**
- mikrobiogenní prvky

základní tři typy cyklů:

- 1) hydrologický cyklus – velký a malý cyklus vody
- 2) atmosferický cyklus – cykly O, C, N
- 3) sedimentární (pedosferický) cyklus – cykly S, P

Koloběh C: = základem biologické aktivity na Zemi

C – výjimečný mezi biogenními prvky

- v abiotice relativně málo

Koloběh O:

- rozdělení kyslíku mezi abiotické složky je velmi ovlivněno antropogenními vlivy

Koloběh S:

- přirozeně = hlavní zásobník síry litosféra
- vliv antropogenní kontaminace => dnes základní zásobník koloběhu S atmosféra

Koloběh N:

základní zásobník = atmosféra

stabilita N₂

přechod N z atmosféry do litosféry (pedosféry):

1) **vysoké napětí**

2) **biologická fixace**

mineralizace organické hmoty

1) **amonifikace**

2) **nitrosifikace**

3) **nitrifikace**

4) **denitrifikace**

Koloběh P:

fundamentální pro život

- snadno napadnutelný koloběh

všechny cykly jsou spojeny s cyklem vody

všechny cykly zasahují mikroorganismy

„méně významné“ cykly:

1) těžké kovy

2) biogenní kationty

Optické izomery v ŽP

Chiralita v ŽP = základní vlastnost živé přírody

cheiro = dlaň, ruka

stereoizomerie – **asymetrie**

- středová – asymetrický atom – C, P, S, Si
- axiální – nemožnost rotace kolem vazby
- planární

izotropní (achirální) prostředí – shodné vlastnosti x otáčení roviny polarizovaného světla

absolutní konfigurace

asymetrický centrální atom

optické izomery – enantiomery, epimery, racemát

cukry

aminokyseliny

velikost polarizace – úhel otočení

specifická rotace

optická čistota (%)

velikost polarizace – úhel otočení

Chemické komunikace mezi organismy

primární biotické materiály => **sekundární metabolity**

=> **chemická ekologie (ekologická chemie)**

chemická ekologie – studium chemicky zprostředk. informací

sekundární metabolity – ekobiologická funkce

- chemické signály mezi organismy = **přenos informací**
- komunikace v přírodě
- **semiochemikálie (allelochemikálie, ekomony)**

semiochemikálie

= látky používané živými organismy k chemickému přenosu informace

– chemické složení - různé

- **těkavé!**

dělení:

- z hlediska organismu:
  - které produkuje
  - které přijímá
- podle rychlosti reakce organismu:
  - působky
  - spouštěče
- **podle oblasti působení:**
  - vnitrodruhové
  - mezidruhové = allelochemikálie

Chemické signály - informace:

- o obživě
- při reprodukci
- při obraně
- při symbióze nebo parazitizmu

Vnitrodruhové semiochemikálie:

◆ autotoxiny (autoinhibitory)

◆ feromony

řecky: přenos + vzruch (φέρειν + ορμαν)

název - Karlsson – 1. feromon

těkavost x izomerní variabilita

- **druhově specifická směs**

chemoreceptor

- **rozlišení = tříbodový model - farmakofory**

A) feromony sexuální

B) látky pro vyznačení teritoria a stezek

C) látky pro určování rolí

D) poplašné (též oznamovací) a obranné feromony

E) agregační a antiagregační feromony

lidské feromony

Uplatnění znalostí o feromonech:

1) monitorování populace hmyzu

2) masový odchyt škůdců

3) dezorientace - narušení reprodukce druhu

metodu dezorientace:

a) použití skutečného feromonu ve vysoké koncentraci

b) využití „reaktivních analogů“

=> **čichová slepota**

stanovení feromonů – GC, nejlépe GC-MS příp. další MS

- specifická technika = *elektroantenografie*

Mezidruhové semiochemikálie:

dělení:

- ♦ **allomony** – zvýhodnění producenta zprávy
  - a) **repelenty**
  - b) **antibiotika**
  - c) **únikové látky**
  - d) **veniny**
  - e) **atraktanty**
  - f) **protilátky**

- ♦ **kairomony** – užitek příjemce semiochemikálie
  - a) **informace o umístění potravy**
  - b) **induktanty**
  - c) **varovná signalizace**
  - d) **stimulanty**

- ♦ **depresanty (inhibitory)**

Jacobsonův orgán (vomeronazální)

- rozlišuje **vomeroferiny**

Člověk tvoří vomeroferiny:

- 1) v živé kůži
- 2) v kožních žlázách

vomeroferiny pro lékařské účely

- syntetické ekvivalenty
- parfémy

Kyanogenní rostliny: tvoří HCN

katalyzátor = sulfurtransferáza